

MILAN KRUEK

UTVRDE SENJSKE KAPETANIJE U XVI. STOLJEĆU

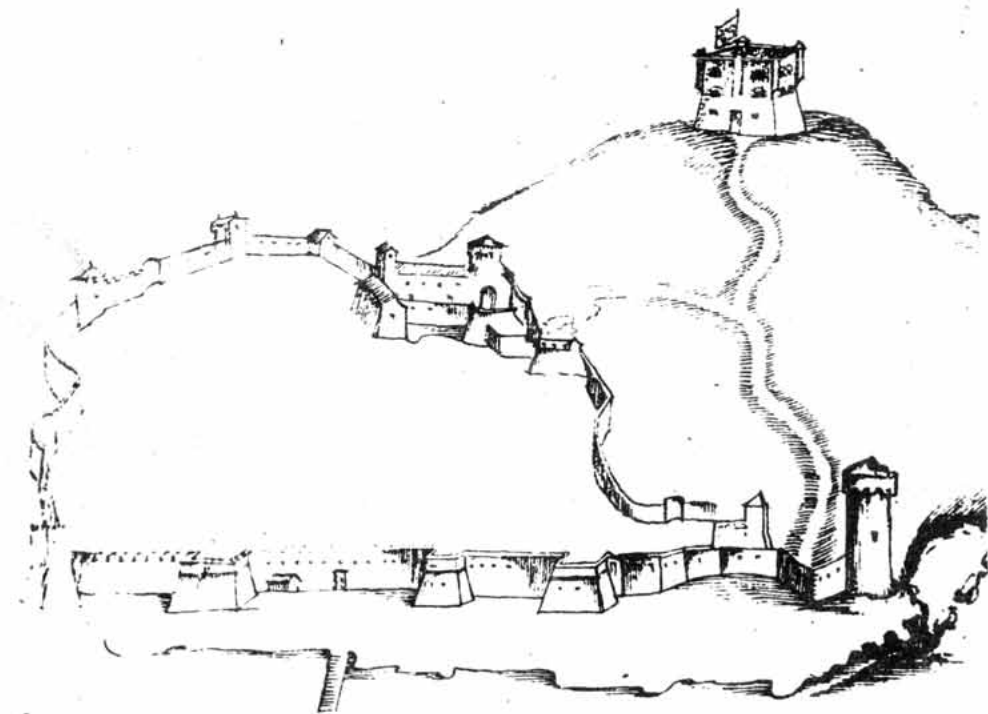
Milan Kruhek
Povijesni muzej Hrvatske
YU, 41000 Zagreb

UDK:711(497.13)+72.033(497.13)
Izvorni znanstveni rad
Ur.:1990-08-30

Autor na temelju arhivske građe i dugogodišnjeg rekognosciranja terena Vojne krajine govori o turskim osvajanjima hrvatskih zemalja XV/XVI. stoljeća, o osnivanju i organizaciji sistema obrane, potrebi i osnutku Senjske i Bihaćke kapetanije, a zatim Jajačke i Srebreničke banovine kao i hrvatske Vojne krajine. U slijedu događaja opisuje način obrane i izgradnju utvrda na Krajinu s posebnim osvrtom na utvrde Senjske kapetanije: Senj, Brinje, Otočac, Dabar, Brlog, Prozor, Otočac, Karlobag i Ledenice. Donosi i izvještaje vojnih zapovjednika, inženjera i carskih komesara koji uz ostalo svjedoče o teškim ratnim vremenima, ali i o političkim i gospodarskim prilikama sjeverozapadne Hrvatske.

Padom bosanskog kraljevstva 1463. Turcima je bio otvoren put u hrvatske zemlje. Sjeverozapadni smjer kretanja njihovih ratnih pohoda usmjeren na pljačku, a zatim na osvajanje opustošenih područja, vremenski je bio otvoren prije njihovih prodora preko Une i Save i dalje preko panonske ravnice prema Ugarskoj i istočno-alpskom prostoru. Obrambene mjere ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina tek su nakratko zadržale rušilački val turskih pohoda prema Hrvatskoj i Evropi. Njegovi protuturski ratovi i novostvorene obrambene teritorijalne formacije osnivanjem Jajačke i Srebreničke banovine tek su privremeno zadržavale turske prodore u Slavoniju i Ugarsku. Sličnu zadaću trebala je imati, zbog istih razloga stvorena i treća obrambena fronta, takozvana Senjska kapetanija.

Senjska kapetanija ipak nije bila, niti na samom početku, isto što i novostvoreni obrambeni prostori na novoosvojenom području bosanskog kraljevstva. Ova je kapetanija bila formirana nasilnim oduzimanjem teritorija i utvrđenih gradova jednoj od najutjecajnijih feudalnih obitelji onovremene Hrvatske, knezovima Frankopanima, sa čim se Frankopani nisu nikada pomirili.

Sl. 25. – Senj, utvrde grada i Nehaj kula, AS. Relazioni di anno, 1639, G. Pieroni

li. Zbog toga 1469. osnovana Senjska kapetanija ni u Korvinovo vrijeme neće imati nekoga većeg značenja u obrani južnih hrvatskih krajeva protiv turskih napada.¹ Senjsko će zaleđe ionako ostati i dalje u stvarnoj vlasti Frankopana sve do godine 1527, kada će kralj Ferdinand uspjeti zaposjesti dvije značajne Frankopanske utvrde, koje oni dalje nisu mogli sami braniti, Otočac i Prozor u Gackoj. Primorske utvrde povezane sa Senjom, Jablanac, Bag i Ledenice ionako će biti okrenute više protiv mletačkih napada i pretenzija, dok će Ledenice Frankopani uporno braniti i svojatati, kao i druge vinodolske gradove i utvrde. Iza smrti kralja Matije Korvina godine 1490. Frankopani su opet u posjedu svih svojih ličkih utvrda.² Međutim iza krbavskog poraza, Turci do 1526. osvajaju sav prostor Krbave i veći dio Like. Tu se uspostavlja granična fronta koja je tekla nekako ispod podvelebitskog sela Krasno do ispod Prozora nad Gackom prema Turjanskom i Prozorini kraj Korenice, a ispod Dabra, preko straža na Plitvičkim jezerima (Krcin-

1. Frankopani su i sami dijelom pridonijeli gubitku Senja zbog međusobnih svada i zavada, zbog neprijateljstava s ličkim knezovima Kurjakovićima, što je sve oslabilo njihove snage u obrani protiv turskih napada, protiv presizanja Venecije u Primorju i na otocima. To je izazvalo i kralja Matiju Korvina, koji se bojao (ili bar opravdavao) da bi Venecija mogla Frankopanima otići i Senj. Zato je poslao svog kapetana Blaža Podmanickog s kraljevskom vojskom na Senj, a ovaj je 1469. zauzeo grad i u grad postavio jaku posadu kraljevske vojske. Blaž Podmanicki nastojao je pod zapovjedništvo senjskog kapetana podržati i druge Frankopanske utvrde oko Senja, pa i one u Lici i Vinodolu.

2. Frankopani su na sve načine nastojali vratiti u svoj posjed i grad Senj. Osobito se oko toga trudio Bernardin Frankopan, koji dva puta, godine 1512. i 1523. i vojnom opsadom nastoji pridobiti Senj. No Senj su i dalje držali u vlasti ugarsko-hrvatski kraljevi. Kako kralj Ludovik II ni sam nije mogao snositi terete turskih napada, on prepušta ugovorom grad Senj svom šurjaku, habsburškom nadvojvodi Ferdinandu, koji je bio zainteresiran za obranu Hrvatske, koja je branila i njegove zemlje u Kranjskoj, Stajerskoj i Koruškoj.

grad) prema Drežniku i Slunju. Na toj fronti našle su se stare Frankopanske utvrde: Otočac, Brinje, Brlog, Prozor, Dabar.

Već smo spomenuli da je kralj Ferdinand iskoristio Frankopansku nemoć da sami održe obranu svojih ličkih posjeda i utvrda, a isto tako i neprijateljstvo kneza Bernardina i Krste Frankopana, koji su se našli u taboru protukralja Ivana Zapolje, te je preuzeo obranu Otočca i Prozora, stavivši u njih posade svoje kraljevske vojske, koje su bile podređene zapovjedništvu kapetana u Senju. Kada je kasnije uspjelo Ferdinandu od Vuka Frankopana, nakon pregovora i višegodišnjih natezanja, preuzeti i obranu Brinja, na neki je način bilo obnovljeno i nanovo stvoreno obrambeno područje stare Senjske kapetanije. Premda sukobi s Venecijom, iako ponekad vrlo oštri, kroz cijelo 16. stoljeće nisu zanemarivi, težište obrane Senjske kapetanije bit će preneseno ipak u senjsko kontinentalno zaleđe, koje je trebalo održavati obrambenu sigurnost Senja, Primorja i Vinodola te zatvarati putove preko Gacke i Kapele u Pokuplje i dalje prema nutarnjoaustrijskim pokrajinama, Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj protiv turskih prodora.³

Svoje puno organizacijsko ustrojstvo i svoju najjaču obrambenu sposobnost Senj i Senjska kapetanija dobit će dugogodišnjim djelovanjem izvrasnog stratega, hrabrog vojnika i dobrog poznavaoća vojnoga graditeljskog umijeća, Ivana Lenkovića. U novom vojno-strateškom rasporedu krajiških obrambenih snaga Senjska će kapetanija prerasti iza 1577, odnosno iza reorganizacije krajiške obrane, prema zaključcima donesenim na saboru u Brucku na Muri godine 1578, u tzv. Primorsku krajinu. Senjska, odnosno Primorska krajina tada će pokrivati obrambenu granicu cijelog prostora između Kapele i mora.

UTVRDE SENJSKE KAPETANIJE DO DOLASKA IVANA LENKOVIĆA NA SLUŽBU SENJSKOG KAPETANA

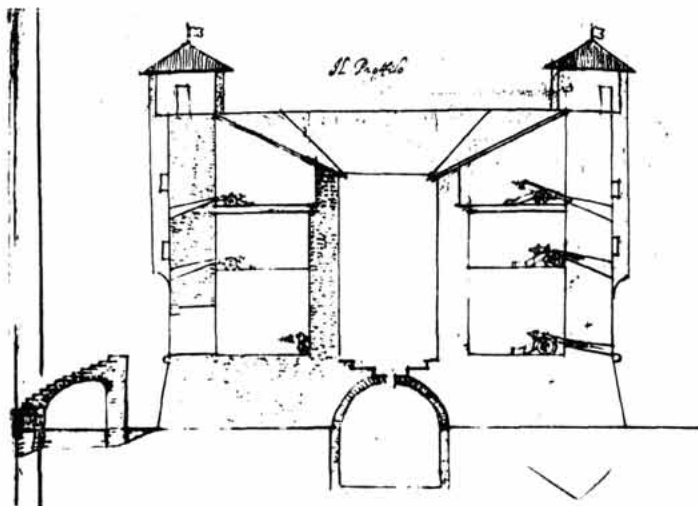
Vrlo rani turski prodori preko Krbave i Like, već krajem 15. i u prvim desetljećima 16. stoljeća, posve će izmijeniti povijesnu sliku ovog prostora. Nekada dobro uređena i napućena vlastelinstva ličkih knezova Gusića, Kurjakovića, pa Frankopana, poslije poraza na Krbavskom polju pretvarat će se svake godine u sve veću pustoš i nered. Obrana toga područja ostala je na nedovoljnoj snazi pojedinih feudalnih vlasnika, na nedovoljnoj pomoći koju su dobivali od kralja, pape ili habsburškog nadvojvode Ferdinanda. Sistem turskog ratovanja, koji se godinama ponavljao u neprestanim pljačkaškim pohodima, uništio je zemlju i narod. Kada je Lenković postao kapetanom u Senju, u preostalom dijelu Like bilo je tek nešto više stanovnika uokolo utrda u Brinju, Brlogu, Prozoru i Otočcu. Iako tada već postojeća obrambena organizacija ovog graničnog područja nije uspijevala zadržavati turske prodore prema sjevernim i zapadnim hrvatskim krajevima, jer su i utvrde koje su tu obranu trebale nositi bile u vrlo lošem građevnom stanju, s nedovoljnim brojem vojnika, vrlo slabo opremljenih za bilo kakve veće defanzivne, a pogotovo ne ofanzivne ratne zadatke.

Godine 1530. npr. Senjani će se zbog prave bijede i straha sami obratiti izravno kralju Ferdinandu za pomoć. Naglašavaju osobito tešku situaciju zbog neredovite opskrbe grada živežom, zbog neredovitog plaćanja vojnih posada, a isto tako i nedovoljnog broja branitelja, kako u Senju, tako i u Otočcu, koji ne mogu podnositi tolike danonočne ratne obveze. Sve je otežano i zato što se ni žiteljstvo ovih mjesta, a ni preslabe posade, gotovo i ne usuđuju izlaziti iz utvrđenih zidina i kula zbog stalne turske opasnosti i nenadanih turskih prepada na nezaštićeni narod.⁴

Iste godine 1530. pismom od 10. ožujka javlja se Vuk Frankopan Brinjski kralju Ferdinandu

3. Istraživanje turskih prodora ovim sjevero-zapadnim pravcem, iako je on vremenski bio otvoren ranije od putova velikih turskih prodora prema centralnoj i zapadnoj Evropi, do sada je u povijesti nedovoljno istraženo. Upravo pak kretanje Turaka tim pravcima pokrenula su i najranije pomicanje stanovništva, veliki seobeni val prema sjeveru Hrvatske i dalje preko njenih granica.

4. HS. I. s. 253-254.

Sl. 26. – Senj, kula Nehaj, presjek tvrđave, AS., Reluzioni di anno 1639, G. Pieroni

du s molbom da bi mu vratio njegov grad Brinje, koji mu je dao i samo privremeno povjerio na čuvanje. Vuk Brinjski tvrdi da će grad čuvati uz manji trošak negoli se sada troši za njegovo održavanje. Neka mu kralj daje samo polovicu tih sredstava. No kralj je tu molbu opet »privremeno« odbio.⁵ Turci se međutim učvršćuju u Krbavi i Lici. Osobito su utvrdili grad Udbinu, koja će postati izvorištem svih njihovih napada na krajeve sjeverno od branjene granične fronte. Kninski biskup Andrija Tuškanić piše Ivanu Katzianeru 5. lipnja 1530. kako Ibrahim vojvoda u Udbini gradi svoje dvore, gdje se kani i nastaniti, a stari Mrsinjski grad, kao i neke druge utvrde obnavlja i utvrđuje.⁶ Na drugoj opet strani vojna posada i žiteljstvo u Otočcu ultimativno pišu senjskom kapetanu Erazmu Saueru da će Otočac jednostavno napustiti ako do Ivanja (24. lipnja) ne dobije plaće.⁷ Vuk Frankopan i dalje opet nastoji dobiti u posjed grad Brinje sa svim njegovim feudalnim pravima. Kralj šalje do Vuka Frankopana poslanstvo da s njim riješi sporna pitanja oko Brinja, no Vuk odbija svako posredništvo i traži s kraljem izravan dogovor. Napominje tek da je spreman brinjski grad ostaviti i dalje pod zapovjedništvom i u obrani kraljevske vojske, ali pod već prije naznačenim i predloženim uvjetima. Ti su pak uvjeti bili jednaki onima pod kojima je uzeo u obranu i vlast grad Sokolac ponad Bihaća. Vuk Frankopan traži da u takvom ugovoru bude izričito naglašeno njegovo pravo trajnog vlasništva i pravo njegove posjedničke titule »brinjski«. Samo zbog izvanrednih povijesnih okolnosti, koje od njega traže žrtvu za domovinu, on je spreman kralju unajmiti grad Brinje i brinjski posjed, dakako, samo tako dugo dok takve posebne okolnosti traju.⁸ Čini se da je rješenjem spora oko brinjskoga Frankopanškog grada bilo i konačno riješeno pitanje krajiškog statusa najvažnijih ličkih utvrda, no još nije niti započelo rješavanje drugoga bitnog obrambenog pitanja njihova obrambenog funkcionira-

5. HS. I, s. 273-274, kralj je u dogovoru s Vukom Frankopanom izričito obećao vratiti mu grad »... kada za to dođu prikladnija vremena...«

6. HS. I, s. 341-342.

7. HS. I, s. 345.

8. HS. II, s. 155, 179. Izgleda da je Brinje bar za života Vuka Frankopana ostalo ipak u njegovu posjedu, iako je u gradu stajala posada kraljevske vojske. Vuk je dobivao i neku mjesečnu potporu od kralja za uzdržavanje vojske, ali i plaću kao kraljev zapovjednik granične vojne posade (HS. II, s. 369).

nja: pitanje građevinske obnove i modernizacije, te pitanje odgovarajućih vojnih posada u njima.

Prije svega, u svim tim utvrdama ostaje trajno prisutan problem broja vojnika, njihova opskrba ratnom opremom i vrlo neredovite plaće. Takve probleme teško će rješavati i senjski kapetan Erazmo Sauer i poslije Ivan Lenković. Porkulabi ličkih utvrda Otočca i Brinja dolaze u Senj i traže pomoć i plaće. Nisu u mnogo boljem položaju niti senjski vojnici. Grad Senj sa svojim žiteljstvom i brojnijom posadom naći će se ponekad u još težoj situaciji, blokiran s morske i kopnene strane, gotovo na rubu gladi. Senjska će posada, jednako kao i brinjska i otočačka, u krajnje teškoj situaciji otvoreno prijetiti napuštanjem vojne službe ako se hitno ne riješi pitanje plaća i nužne opskrbe grada. Čak su i građani senjski prijetili i bili spremni na bijeg i iseljavanje grada.⁹ Nije problem opskrbe bio jednostavan ni malen, osobito u slučaju Senja i njegove prilično velike vojne posade. Zato je i svaki plijen u sukobu s Turcima ne samo dobro došla prilika, već i ponekad smišljena strategija otvorene obrane da bi se makar i na taj način došlo do kakvo-ga živeža ili ratne opreme.¹⁰ Senjske je građane mučio još jedan problem. Oni su još od vremena kralja Matije Korvina bili obvezni davati po 6 stražara za noćne straže, i to bez ikakve plaće. Senjani zato traže od kralja da ih se te dužnosti oslobodi, odnosno da i tu dužnost obavljaju plaćeni vojnici, a usput se tuže na kapetana Erazma Sauera da previše izbiva izvan grada i ne brine se niti za poslove obrane niti pak za nevolje senjskih građana. Turci su sa svih strana pritisli grad, kontroliraju sve prilaze gradu s kopnene, ličke strane. Sada su u Obrovcu opremili dvije lađe da bi i s morske strane (uz pomoć Mlečana) zaprijetili gradu i njegovim žiteljima. U samom gradu vlada nered i bezakonje, tako da je malo što preostalo i građanima od njihovih starih prava.¹¹ Takvo je bilo obrambeno stanje i položaj Senja, utvrda Senjske kapetanije i njihovih vojnih posada sve dok se rješavanjem tih pitanja nije počeo baviti kapetan Ivan Lenković. Njegovo djelovanje na ovom prostoru obrambene granične fronte osjetit će se i prije nego li je postao senjskim kapetanom godine 1538. Njegovo će djelovanje bitno poboljšati odnos prema građevnom stanju utvrda Senjske kapetanije i učvrstiti vojnu disciplinu. Donekle će poboljšati i ratnu opremljenost ovih utvrda, premda niti njegova nastojanja neće uspjeti riješiti do kraja probleme opskrbe i plaća vojnih posada u utvrdama.

DOPRINOS IVANA LENKOVIĆA STVARANJU VEĆE OBRAMBENE SPREMNOSTI UTVRDA SENJSKE KAPETANIJE

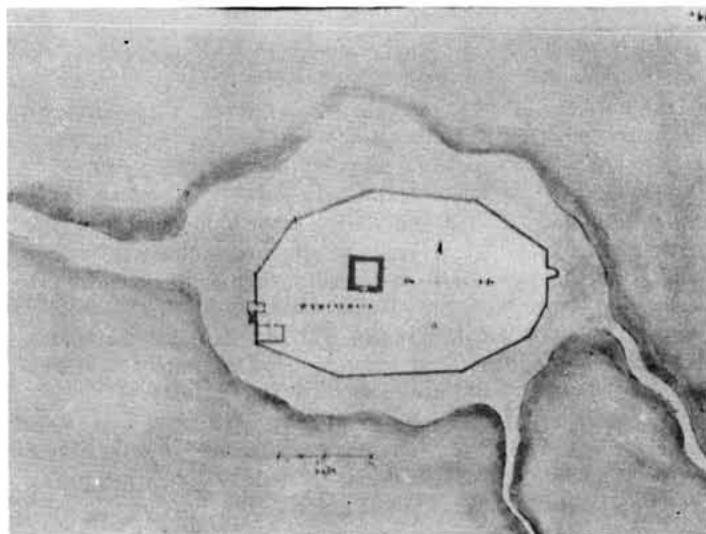
Svoje krajiško »usavršavanje«¹² Ivan Lenković počeo je sakupljati već od godine 1530. kao krajiški potkapetan u Bihaću. Tu je već došla do izražaja njegova realna procjena obrambenih potreba i zadataka, shvaćanje značenja obrambene arhitekture grada, ali i njegovih susjednih utvrda kao dijela jedinstvene strateške obrambene cjeline. Izgleda da je I. Lenković i prije prihvaćanja kapetanske službe u Senju shvatio glavne obrambene probleme Senja.¹² Lenković je pozvan od kralja da pregleda obrambene sposobnosti Senja i njemu podređenih utvrda. Na više kraljevih zahtjeva odgovara i ističe kako je vjerno služio kraljevini, potrebama zemlje i granične obrane od svoje mladosti pa do sada. Spreman je prihvatiti se i ove službe u Senjskoj kapetaniji, ali uz uvjet da se riješe neka bitna pitanja uspješne obrane: obnova utvrda, dovoljan broj vojnih posada, odgovarajuća opskrba vojske živežom i ratnom opremom, te redovite plaće, bilo kvartalno ili mjesečno. Ako kralj može riješiti ove probleme obrane, tada je i on spreman prihvatiti

9. HS., II, s. 13, 15, 24, 70, 89, 102.

10. Indikativan je slučaj i podjele plijena nakon ratova oko Klisa u kojima sudjeluje i senjska vojna posada, osvojivši u solinskom polju tur-sku vojnu utvrdu. HS., II, s. 137, 180.

11. HS., II, s. 276, 307.

12. SHKR, III, s. 466, 469.

Sl. 27. – Otočac, utvrde grada pri kraju XVI. st. ÖNB, Wien, Cod.8609

se svake dužnosti i obaveze. Lenković naglašava, da je ovog časa najkritičniji problem opskrbe Senja, pa i Otočca, živežom. Senj je s kopna zatvoren turskom blokadom, a s mora blokadom Venecije, pa i Turaka. Posvuda uokolo vlada prava glad, a glad vlada i u samom gradu, gdje ima više od 1000 osoba koje bi trebalo hraniti (vojna posada, njihove žene i djeca i građani).¹³

Ovakvo obrambeno stanje, ponajprije u samom Senju i Otočcu, opisuju i sami senjski građani kralju Ferdinandu, šaljući mu direktno svoje poslanstvo. U tom dokumentu od 18. studenoga 1539. Senjani I. Lenkovića nazivaju svojim vrhovnim kapetanom, koji je mnogo učinio za grad i građane, za obnovu obrambenog raspoloženja grada, ali koji ne može sam riješiti najteže probleme grada i njegove obrane. Senjani ističu tešku situaciju u Otočcu, a to je mjesto zbog gotovo ruševnog stanja njegovih obrambenih zidina i kula, u skrajnjoj opasnosti da će ga Turci osvojiti i uništiti, što bi značilo i krajnju opasnost za opstanak Senja. Zato traže od kralja da se pobrine za obnovu otočkih obrambenih zidina i kula, te da u obnovljene utvrde smjesti dovoljan broj posade koju treba opskrbiti svim potrebnim za sigurnu obranu.¹⁴

Izgleda da je zaista zauzimanjem Lenkovića tada poduzeta prva prava akcija obnove otočkih utvrda. Početkom mjeseca svibnja 1539. kraljica Ana traži od knezova Frankopana Slunjskih i Brinjskih, te od Stjepana Blagajskog, da se pobrinu za potrebnu radnu snagu, prikupite što više ljudi sa svojih posjeda i pošalju ih na gradilište u Otočac.¹⁵

Upravo nekako od vremena kada se u probleme obrane južnih krajeva Hrvatske, a posebno Senjske kapetanije, uključuje Ivan Lenković, od godine 1538. pa dalje, započinje jedan novi odnos kralja Ferdinanda prema svim obrambenim zahtjevima u Hrvatskoj. Na novi način u rješavanje tih problema uključuje se i Hrvatski sabor. Upravo na svom zasjedanju od 6. siječnja

13. HS., II, s. 406. U tom pismu Ivana Lenkovića, upućenom kralju Ferdinandu 18. rujna 1538. nalazi se zapisan još jedan zanimljiv detalj. I. Lenković, spominjući kako je uvijek služio kralja »od svoje mladosti do sada«, napominje da je zbog te službe bio i »u Italiji«. S opravdanjem se možemo zapitati nije li upravo u to vrijeme bio u Italiji na nekoj vrsti izučavanja onovremenoga vojnog, fortifikacijskog graditeljstva, što je kasnije s mnogo uspjeha iskoristio i u rješavanju strateških i graditeljskih problema kao zapovjednik Senjske kapetanije i cijele Hrvatske granice.

14. HS., II, s. 452.

15. HS., II, s. 482-483.

godine 1538. iznosi jedan posve novi zahtjev. »... neka se postara Njegovo Veličanstvo da u ovom kraljevstvu uzdržava prikladnog čovjeka, koji će svake četvrte godine, zajedno s kapetanom kraljevstva, pregledati i istražiti stanje graničnih utvrda, izvjestiti o svim njihovim nedostacima i tamo gdje bude moguće, potrebne popravke i izvoditi«. ¹⁶ Takvu je obvezu prihvatio i takvim se poslovima na području Senjske kapetanije najintenzivnije pozabavio i sam Lenković. Najprije se pobrinuo za što sigurnije obrambeno stanje senjskih gradskih bedema i kula. Godine 1540. u jeku tih poslova, po dozvoli kralja, dao je porušiti i franjevački samostan, koji se nalazio izvan gradskih zidina, dakako iz posve strateških i obrambenih razloga proti čega su Frankopani oštro protestirali. ¹⁷ Najveći problem u ovim poslovima bila je stalna nestašica novaca. Za 1540-1541. građevinsku godinu Lenković je za popravak utvrda u Senju i Otočcu dobio npr. samo 500 guldena. ¹⁸ Lenković je uz početak graditeljske obnove utvrda Senjske kapetanije vodio mnogo aktivniju obrambenu politiku. Svojim posadama iz Senja, Otočca i Brinja poduzimao je ratne pohode na turski teritorij. To mu je donosilo višestruke koristi i prednosti. Suzbijao je tursku agresivnost, uspostavio je kontrolu branjenog prostora, a istodobno je svaka takva ratna ekspedicija donosila koristi i od ratnog plijena. ¹⁹

Vojne posade ovih triju utvrda i nisu bile baš velike, zapravo nisu bile dovoljno jake za šire obrambene planove Lenkovićeve strategije. U samom Senju je posada od 150 plaćenih vojnika u čijem su sastavu, osim kapetana Ivana Lenkovića, još jedan zastavnik, vojni pisar, nadzornik, oružarnik, vojvode i 2 majstora puškara, koji se brinu za ispravnost vatrenog oružja. U Otočcu je posada od 40 vojnika s kaštelanom i vojvodom na čelu. U Starigradu na moru je posada od 9 stražara, u Brlogu su samo 4 stražara, u Prozoru u Gackoj je također samo 6 stražara. Problem nedovoljnosti vojnih posada očitovao se i u tome što gotovo nikada niti taj broj vojnika nije bio prisutan u utvdama. Neki su bili na stražama po okolnim putovima, drugi u potrazi za hranom ili su obavljali neke druge poslove, što je opet slabilo obrambenu snagu utvrda. Osim ovih posada Lenković je držao posebno još 12 stražara – čardaklija i 6 konjanika za održavanje veze i prenošenje pošte. Ovi su bili raspoređeni u Senju, Otočcu i Ogulinu, odakle je pošta putovala u Kranjsku i dalje do Ljubljane. ²⁰

Nakon višegodišnjeg rada na podizanju kvalitete obrane i veće obrambene sigurnosti utvrda Senjske kapetanije, Lenković je već godine 1550. sastavio prvi detaljniji izvještaj o njihovom građevnom stanju, prvom od uvjeta potrebne obrambene spremnosti svake utvrde.

Svoj izvještaj započeo je od Senja i njegovih utvrda. Donosi detaljan opis senjskih bedema i kula s točnom analizom postojećega građevnog stanja i prijedlozima neposredno potrebnih građevnih poslova koji bi to stanje trebali popraviti. Njegovi prijedlozi dogradnje novih fortifikacijskih sadržaja postojećim senjskim obrambenim zidinama odražavaju već posve zrele, nove, renesansne fortifikacijske elemente (npr. dogradnja peterougaonog bastiona ispred zidova gradskog kaštela). Na kraju svega, Lenković prviput iznosi do tada neuočenu činjenicu o kojoj je bila ovisna cjelokupna obrambena sigurnost grada. Ustvrdio je, naime, ako se i svi izneseni prijedlozi poboljšanja građevinskog stanja senjskih utvrda ostvare, Senj ipak neće biti siguran u svoju obranu sve dotle dok će nad njim stajati nezaštićena, otvorena platforma na Nehaj-brdu. S tog položaja neprijatelj bi topovskom opsadom mogao ugroziti sve obrambene napore grada. Jedino je rješenje blokirati novim obrambenim sadržajem i taj strateški bitan položaj. Lenković

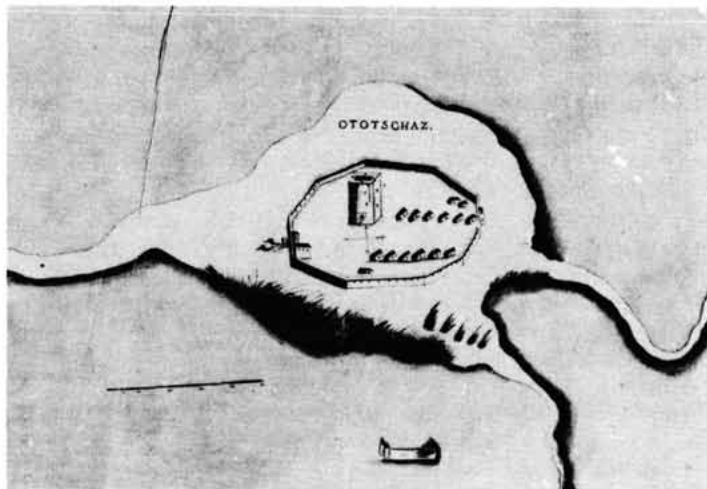
16. HSS., II, s. 139-147.

17. Frankopani su oštro protestirali protiv rušenja franjevačkog samostana izvan senjskih gradskih zidina. Mjeseca rujna godine 1540. upućuju pismo kralju Ferdinandu s tužbom protiv Lenkovića, no kralj ih uvjerava da je to učinjeno zbog obrambenih interesa grada i po njegovu nalogu. Osim toga kralj je naredio da se franjevcima mora sagraditi novi samostan sa crkvom unutar gradskih zidina. HS., II, s. 11-12, 25-26.

18. HS., III, s. 56.

19. HS., III, s. 176-178. I. Lenković je upao na tursko područje oko Ostrovice i Vrane i s tog vojnog pohoda dovukao u Senj bogati plijen.

20. SHKR., III, s. 392-398.

Sl. 28. – Otočac, aksonometrijska slika naselja i njegovih utvrda, ONB, Wien, Cod. 8607

predlaže na tom položaju gradnju nove, prostrane kule, koja bi stražarila nad sigurnošću grada. Ta bi kula kontrolirala sve pravce kretanja prema Senju, one s kopna, kao i one po moru. Prema njegovu proračunu gradnja takve kule stajala bi oko 4.500 forinti. On je već tada bio spreman obaviti sve potrebne pripremne radove za gradnju (doprema kamena, pijeska, vapna...), vjerojatno je već tada i sam izradio projekt gradnje. Trebalo je samo iz krajiške ratne blagajne i nekih drugih izvora osigurati potrebna novčana sredstva, koja bi pokrila troškove drugog građevnog materijala, graditelja i ratne opreme nove obrambene kule.

Iza Senja, Lenković je opisao građevno stanje tvrdog grada Brinja. Tamo je također već ponešto bilo popravljeno i dograđeno ranijih godina (vjerojatno istodobno kada su se popravljali bedemi Otočca). Tu se Lenković opet najviše zadržava na projektu dogradnje novog bastiona u tlocrtu trokuta s odgovarajućom skarpom i vanjskim nasipom, u kružnom dijelu vanjskog obrambenog zida, na južnoj, najslabije branjenoj, strani grada. Za taj posao tu već ima dovoljno kamena i vapna, a vjerojatno računa i s radnicima, pa bi trošak te gradnje iznosio samo 200 forinti. Također svi ostali predloženi građevni popravci u gradu stajali bi tek 200 forinti uz još 80 forinti troška za uređenje velike četverougone kule na zapadnoj strani gradskih zidina.

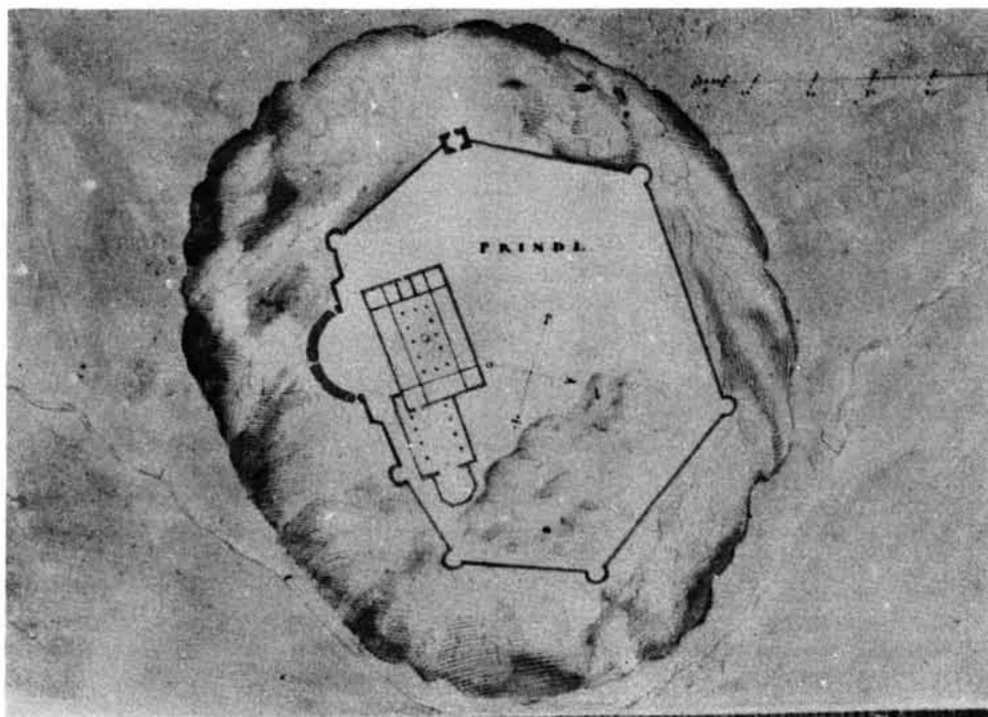
Druga velika briga bila je kako taj prostrani utvrđeni feudalni grad zaposjesti dovoljnim brojem branitelja, i kako tu vojnu posadu opskrbljivati živom i ratnom opremom. U Brinju je Lenković našao 7 dobrih topova manjeg kalibra, ali nijedan nije imao komorice za paljenje. Te je komorice naručio u Veneciji, one su već stigle do Senja, ali blagajnik u Senju nije imao potrebnih 20 forinti da bi ih platio. Trebalo je i za to tražiti novčana sredstva. Osim toga u Brinju bi trebala biti mnogo veća vojna posada od sadašnje, a trebalo bi ovdje i drugog naoružanja.

Brlog je prema ovom Lenkovićevom izvještaju bio tek jaka i nešto veća kula, građena od kamena i opasana uokolo četverouganim obrambenim zidom. Položaj Brloga strateški je vrlo bitan, jer je smješten u trokutu između Brinja, Senja i Otočca. Kula je služila tek kao zaštita manjoj stražarskoj posadi. U slabom je građevnom stanju, pa Lenković donosi potrebne upute za njezin temeljit popravak i obnovu. Kada se svi ti poslovi izvedu (a oni uz osiguranje materijala i radne snage i neće biti veći od nekih 40 forinti) ta će kula biti sigurno uporište stražarskoj, graničnoj službi, a i potrebno sklonište vojsci i narodu u slučaju kakvog nenadanog napada martologa ili Turaka.

Lenković se nešto više zadržava na opisu građevnog stanja otočkih utvrda. Otočac je okružen kružnim, izlomljenim obrambenim zidom. Ti su zidovi na mnogim mjestima vrlo oštećeni, negdje su zarušeni gotovo do temelja. U nešto je boljem stanju visoka četverougaona kula u sredini mjesta, ali je i ona tu postavljena bez ikakve dodatne, a potrebne, obrambene zaštite. Lenković i ovdje iznosi prijedloge potrebnih popravaka i obnove zatečenog građevnog stanja, ali i prigradnje novih obrambenih sadržaja. Uz središnju kulu predviđa prigradnju novog ravelina, neke vrste niže topovske platforme. Trošak te prigradnje iznosio bi oko 800 forinti. Lenković rješava i problem boljeg i sigurnijeg pristupa naselju, dogradnjom pontonskog mosta preko prokopane zaštitne grabe koja bi trebala zaštititi gradske zidove izvana. Na njima preporučuje dogradnju manjih stražarskih kula, podizanje trijema i galerije za potpunu kontrolu i potrebnu komunikaciju po svojoj dužini gradskih zidina. Značajan element čvrstine i potrebnog elastičnosti otporu artiljerijskog napada na naselje trebala bi biti dogradnja odgovarajućega zemljanog nasipa s nutarnje strane postojećih zidina. Unutar branjenog prostora u naselju bi trebalo sagraditi neke nove objekte za stanovanje vojne posade i čuvanje potrebnih živežnih i ratnih rezervi, te zgradu za zapovjednika obrane. Za te je poslove Lenković predvidio iznos od 100 forinti, a posebno je spomenuo iznos od još 100 forinti za trošak prokopavanja nove zaštitne grabe uokolo zidina naselja, izvana, s odgovarajućim vanjskim zemljanim nasipom i skarpom. Izgradnja novog mosta i popravak gradskih vratiju stajao bi još oko 40 forinti.

Uz sve navedene troškove za poslove obnove utvrda u Senju, Brinju, Brlogu i Otočcu, Len-

Sl. 29. – Tlocrtna slika grada i tvrđave Brinje s kraja 16. st. ÖNB, Wien, Cod. 8608

ković predviđa još 100 forinti troškova za neke zajedničke potrebe; nabavu neke robe potrebne pri svakoj gradnji (čavli, željezne rešetke i sl.). Ako se zbroje svi izneseni troškovi predloženih građevinskih zahvata u navedenim utverdama Senjske kapetanije, u ličkom zaleđu, dobio bi se iznos od 3.659 forinti. U taj iznos nije uračunat trošak izgradnje nove utvrde na Nehaj-brijegu ponad Senja.²¹

Ovaj opširan izvještaj Ivana Lenkovića o građevnom i obrambenom stanju utvrda Senjske kapetanije otkriva nam nekoliko važnih činjenica. Sve stare feudalne utvrde, koje je preuzeo kralj zbog obrane i stvaranja novog obrambenog sistema na ovoj graničnoj fronti, u vrlo su lošem građevinskom stanju, s izuzetkom utvrda grada Senja. Da bi mogle ispuniti svoju novu obrambenu funkciju u sklopu obrambenih zadataka na graničnom prostoru, potrebno je ne samo popraviti njihovo zapušteno stanje već dograditi mnogo novih obrambenih sadržaja kakve je zahtijevala tadanja obrana u slučaju artiljerijske opsade utvrda. Nadalje, iako je krajiška vlast preuzela na sebe kontrolu njihova stanja, još nije riješeno sustavno financiranje troškova toga dijela obrambenih zadataka na granici. Lenković će pokušati na sve načine i sa svih strana osigurati potrebne novčane iznose, koji i nisu toliko veliki u ukupnim troškovima održavanja granične obrane na tom području. Međutim, kada se tim troškovima pribroje i novčana sredstva potrebna za nabavu odgovarajuće ratne opreme, tada je vidljivo da su te utvrde bile i vrlo slabo ili gotovo nikako naoružane. Kada je Lenković zbrojio npr. ukupne troškove koje bi toga časa trebalo pokriti za odgovarajuću građevnu obnovu, nabavu potrebne ratne opreme i uzdržavanje potrebne posadne vojske, i to samo na području tadanje Senjske i Bihačke kapetanije, dakle na području tadanje južne Hrvatske od Bihaća do Senja i od Senja do Kapele, taj bi iznos bio. za to doba, zaista velik i iznosio bi oko 70.000 forinti.²²

Nakon svih iznesenih prijedloga, Lenković se najprije zauzeo za izgradnju nove kule na Nehaju. Sam se obraća pismom papi s molbom za novčanu pomoć pri realizaciji toga graditeljskog pothvata. Moli papu da pomoć stigne što prije, jer bez izgradnje te utvrde Senj bi se našao u velikoj opasnosti u slučaju neprijateljske opsade grada.²³

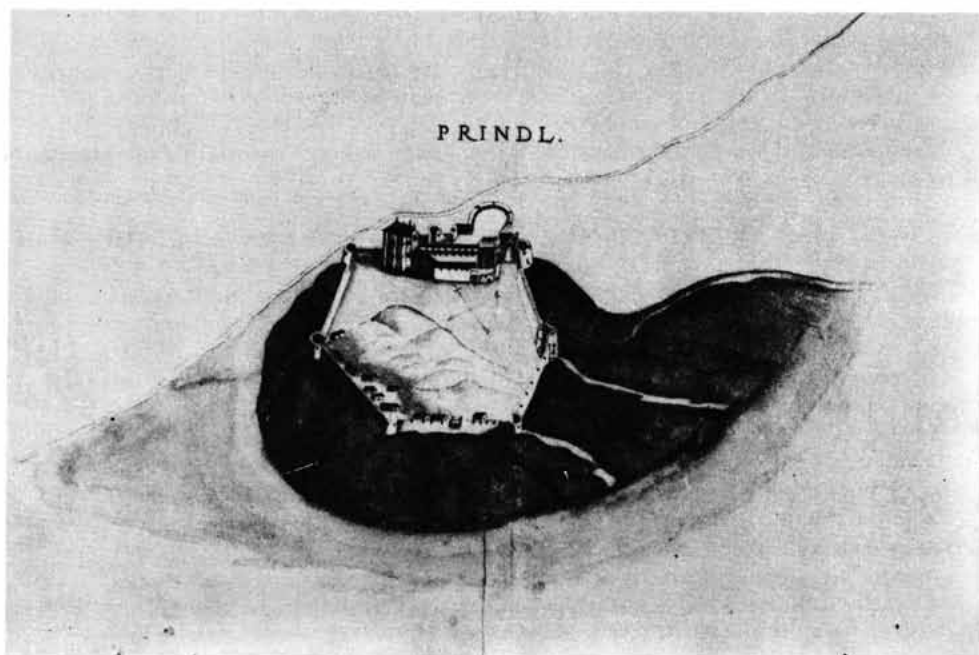
Lenković je morao voditi brigu o još nekim susjednim senjskim utverdama, koje su izgleda bile u vlasništvu starih posjednika, iako je u njima već bila posada vojnika, koje je plaćala carska krajiška blagajna. To se odnosilo prije svih na Ledenice, neobično važno utvrđeno naselje na vratima Vinodola. Ledenice i neke druge utvrde u vlasništvu Frankopana, Lenković je pregledao godine 1551. i dogovorio je suradnju s njihovim vlasnicima u održavanju njihove obrambene spremnosti. Od sredine 16. stoljeća pod zapovjedništvo Senjske kapetanije spadale su ove utvrde u Lici: Otočac, Brinje, Brlog i Prozor, a u podvelebitskom Primorju Bag i Jablanac, te Ledenice zbog kojih je senjsko vojno zapovjedništvo imalo stalnih natezanja s Frankopanima.

U svojem sumarnom pregledu i popisu svih strateški značajnijih utvrda u Hrvatskoj, koji je bio gotov već godine 1561. (premda je taj izvornik stavljen u godinu 1563!) Lenković uvijek najprije navodi taj vlasnički status pojedine utvrde. Za Brinje, npr. kaže da je u kraljevskoj vlasti i da taj grad čuva 40 vojnika, koje plaća carska blagajna. Predlaže da se posada ovoga grada poveća za još 40 vojnika. Brlog je kula – stražarnica, čardak u kojem održava stražu četa od 6 vojnika. Uz potreban građevinski popravak predlaže također dvostruko veći broj od 12 stražara. Otočac pripada i spada također pod kraljevsko zapovjedništvo i sada ga brani posada od 60 vojnika. Lenković predlaže pojačanje te obrambene snage sa još 40 posadnih vojnika. Kaštel Senj

21. SHKR., III, s. 399-406.

22. SHKR., III, s. 413-414.

23. HS., III, s. 388-389. 1. Lenković piše papi »...quanto cicius sanctitas vestra pro auxilio nos subvenire in aliqua militaria scutorum pro fabrica et reparatione antescrptorum locorum, et specialiter civitatis Segniensis, que cum habet monticulum prope muros eminentem et minitatem desolationem et ruinam ipsi civitati, in cuius monticuli vertice, nisi edificatum fuerit aliquot fortalitium, procul dubio ab hostibus obsidionem ponentibus, civitas ipsa capiatur ....«

Sl. 30. – Brinje, aksonometrijski prikaz grada i njegovih utvrda, ÖNB, Wien, Cod. 8608

s gradskim utverdama i novom utverdnom povrh grada pripada kralju i spada pod krajiško vojno zapovjedništvo. Sada ove utvrde i grad brani posada od 300 vojnika uz još neke osobe koje se mogu uključiti u obranu grada. Lenković predlaže povećanje posade sa još 100 vojnika, s izričitim naglaskom da je grad potrebno svake godine dva puta opskrbiti potrebnim živežom. Ledernice imaju u posadi samo 4 carska stražara i Lenković i tada još napominje da ova utvrda pripada grofu Slunjskome. Predlaže ipak da se i tu poveća broj stražara sa još 16 vojnika. Toj grupi ličkih utvrda Lenković pridodaje još jednu, do sada zanemarenu, ali po njegovoj procjeni strateški vrlo značajnu utvrdu, Dabar, ili kako ga on spominje »pusti grad Dabar«. Nalazi se upravo na putu kojim Turci prolaze dalje prema drugim utverdama u Lici i preko Kapele prema Kranjskim međama. Uprevo te godine 1561. ta je utvrda bila zaposjednuta. Trebalo bi na njoj popraviti vrata i krovišta, pa u nju smjestiti posadu od 32 stražara. No zbog nedostatka novaca do sada to nije učinjeno. Ipak, on ponovno naglašava da treba u Dabar u svakom slučaju staviti nekakvu stražu, bar od 6 stražara, jer je zadržavanje ovog položaja pod krajiškom obrambenom kontrolom, od izuzetno velikog značaja za sigurnost i cijelog područja »primorske granice i Kranjske«. ²⁴

Više od jednog desetljeća djelovanja Ivana Lenkovića na stvaranju što adekvatnije obrane graničnog područja između Kapele i mora osjećalo se na svim područjima obrambenih zadataka, ali svi problemi nisu bili riješeni. U vrijeme kada Lenković preuzima druge obrambene ob-

24. HS., III, s. 414-415, 519. SHKR III, s. 430-431.

na širem području Hrvatske (godine 1552) obrambena »Primorska granica«, kako ju je on sam prvi tako nazvao, bila je ipak toliko organizirana i utvrđena da je uspjela održati ustaljenu obrambenu frontu sve do konačnog oslobođanja Like od turske vlasti godine 1689. Svi budući koraci carskih građevinskih komisija i vojnih stratega i zapovjednika, sve do kraja 16. stoljeća, grade svoje odluke i donose svoje preporuke na temelju Lenkovićevih izvještaja i studija. Čak niti temeljita reorganizacija krajiške obrane koju je ozakonio i uredio mnogobrojnim odlukama poznati sabor austrijskih staleža u Brucku na Muri godine 1578. neće Primorskoj krajini donijeti bitnih promjena.

OD IZVJEŠTAJA CARSKIH KOMISARA GODINE 1563. DO KRAJA 16. STOLJEĆA

Budući da je najveći problem obrane u Hrvatskoj bio prije svega problem financiranja obrambenih troškova, a da je kralj Ferdinand taj problem nastojao riješiti stalnim doprinosom novčanih sredstava iz svojih nutarnjoaustrijskih pokrajina; Kranjske, Štajerske i Koroške, posve je bilo normalno da predstavnici, zemaljski staleži ovih pokrajina, budu u rješavanju tog problema neposredno uključeni. Zbog toga će buduće carske komisije i komisari koji dolaze i u Liku biti složeni uglavnom u Grazu ili u Ljubljani. S druge je strane i sam kralj Ferdinand htio imati točniji uvid i procjenu stvarnog stanja na terenu, i to od strane što objektivnijeg stručnog tijela, sposobnog sagledati i procijeniti sve obrambene potrebe i zadatke na graničnoj fronti. Pojedinačni izvještaji koji su stizali od pojedinih zapovjednika često su bili nedovoljni, kontradiktorni pa i neistiniti. Treba naglasiti još jednom da će i Ferdinandove »instrukcije« i zatim komisijski izvještaji slijediti gotovo doslovce i terensko snimanje situacije i donositi potrebne odluke na temelju izvještaja koje je posljednjih godina načinio Ivan Lenković.²⁵

Jedan od najopširnijih takvih izvještaja i dragocjenih izvora podataka za našu krajišku povijest, a posebno za obrambeno stanje graničnih utvrda, jest izvještaj carske komisije iz godine 1563. U tom je izvještaju opis utvrda Senjske kapetanije – Primorske krajine mnogo opširniji negoli u Lenkovićevu kratkom pregledu iz godine 1561. Svojim izvještajima ova će komisija pridodati i sliku tlocrtnih situacija, što su vjerojatno i prvi sačuvani nam tlocrti ovih utvrda iz krajiškog povijesnog razdoblja.²⁶

Dakako, najviše podataka i najduži tekst izvještaja posvećen je opet samome Senju. Iz tog je opisa vidljivo da je u Senju još uvijek u toku popravak i gradnja nekih dijelova senjskih utvrda, iako je veći dio građevinskih poslova bio završen još za vrijeme Ivana Lenkovića. Komisari preporučuju da svi ti poslovi budu što prije završeni i to ostavljaju u dužnosti tadanjeg zapovjednika, senjskog kapetana Jurja Siegesdorfera. Prvo traže da se pobrine za popravak obih gradskih vratiju, zatim da se popravi dio zida na kuli u kojoj se čuva barut. Neke kule trebaju dobiti novo krovšte. Preporučuju rušenje nekih gradskih kuća koje su preblizu gradskim zidovima. Ljude koji stanuju u tim kućama zapovjednik može smjestiti u prazne kuće u gradu, jer i takvih ima dosta. Prioritetnim zadatkom komisari smatraju ipak otvaranje novih gradskih vratiju na sjevernoj strani grada, nasuprot senjskoj drazi, te otvaranje novih vratiju s morske strane za nužan izlaz na more.

Komisari detaljno opisuju i stanje novosagrađene utvrde na brijegu ponad grada. Ističu izvanredan položaj, čvrstinu građe i obrambenu snagu te utvrde.

Jednako se detaljno zadržavaju na pitanjima vojne posade u gradu. Pitanja broja, naoružanja i redovite opskrbe vojne sile bila su pretpostavka sigurnosti ne samo grada Senja već i šire

25. Ferdinandova Instrukcija poslužila je njegovoj komisiji kao posve konkretna uputa za rad na terenu, a očito je bila radena na temelju prethodnih Lenkovićevih izvještaja i uputa.

26. KA, Wien, KZLA, VII, nr. 6.

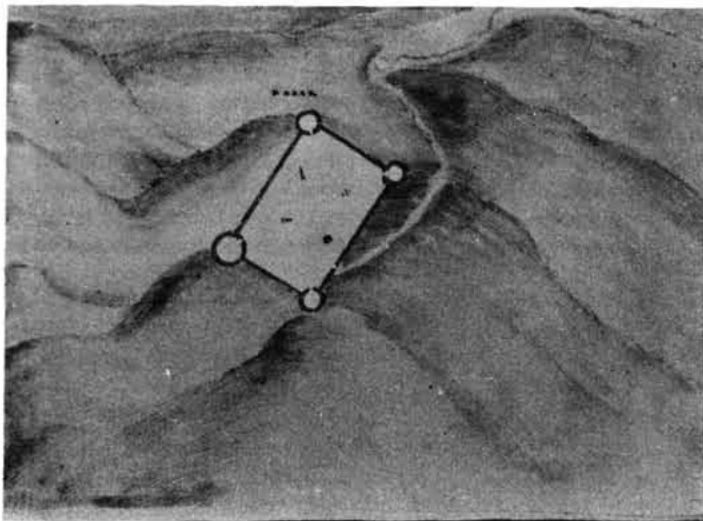
senjske okolice. Iz senjske posade naime svakog dana odlazi 50, vojnika na straže na putove i u čardake koji vode prema Senju. U samom gradu održavaju se stalne straže, i to noću po 50, a dnevno od 30 vojnika. Posebnu posadu ima i nova utvrda na Nehaju, a čini je 20 njemačkih pješaka, 17 njemačkih strijelaca, 2 puškara, 2 vojvode i kaštelan utvrde. Komisari preporučuju pojačanje artiljerijske obrane ove utvrde na njenoj gornjoj platformi, te prigradnju još nekoliko obrambenih detalja i praktično potrebnih stvari u svakodnevnom i što samostalnijem održavanju posade za slučaj neprijateljske opsade (pokretni most pred ulazom, nekoliko žrvanja za mljevenje žita).

Obranu Senja i Like sve do Brinja i Kapele održavaju tamošnje utvrde, a prije svega sam Otočac i Brinje. Te su utvrde ujedno i jedina veza s utverdama uokolo Bihaća na jugu i onima u porječju Korane i Mrežnice s druge strane Kapele.

Brinje je također u vrijeme ove komisijske posjete otvoreno gradilište. Ti značajni fortifikacijski poslovi nisu dogotavljeni. Komisari i ovdje daju prioritet dovršenju izgradnje bastiona na južnom dijelu gradskih zidina. Smatraju da taj bastion treba postati jakom otvorenom platformom za smještaj dovoljnog broja artiljerijskog oružja koje bi zatvaralo svaki neprijateljski pristup gradu baš s te najslabije zaštićene strane. Nije još dovršen niti novi krov nad četverougonom kulom u gradu.

Obranu Brinja treba ojačati također nabavom većeg broja vatrenog oružja. Tamo zatečena dva manja topa i dvadesetak bedemskih pušaka ni izdaleka ne mogu biti dovoljno za obranu od imalo ozbiljnijeg turskog napada. Komisari traže bližu stratešku vezu između Brinja i Senja, te između Brinja i Brloga. Preporučuju izgradnju još jednog čardaka u kojem bi se održavale stalne straže, i to na nekom zgodnom mjestu s kojeg bi bilo moguće kontrolirati što veći dio okolnog prostora.

Brinje je tada imalo nešto veću posadu negoli u Lenkovićevo vrijeme. Tu su zatekli 50 hrvatskih konjanika, husara, na čelu s konjaničkim zastavnikom, 40 hrvatskih pješaka, haramija, jednog pješadijskog zastavnika, 1. vojvodu, 4 desetara, 1. puškara, trubača, kaštelana grada i zapovjednika cijele brinjske posade koji je bio pod zapovjedništvom kapetana u Senju. Husari

Sl. 31. – Dabar, tlocrt utvrde s kraja XVI. st. ÖNB, Wien, Cod. 8609

na konjima imali su poseban zadatak održavanja kontrole nad putovima koji su vodili od Brinja prema Brlogu i Senju.

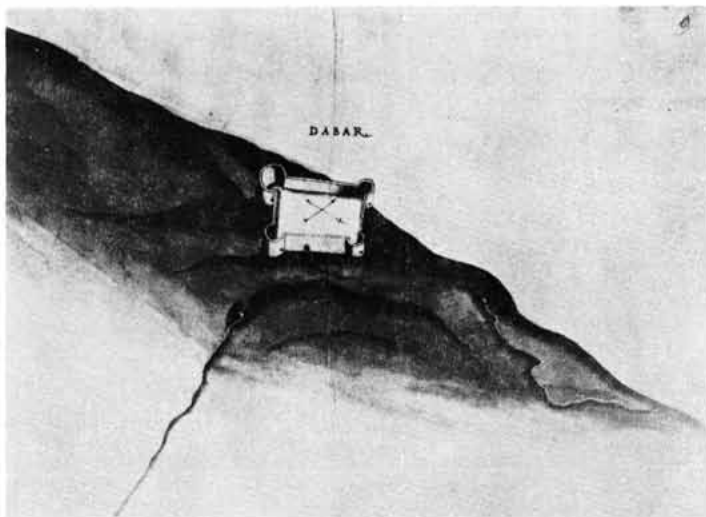
Brlog-kula ograđena zidom, nije bila još popravljena. U dosta je slabom građevnom stanju. Komisari se ne zadržavaju previše na ovom položaju. Ponavljaju već ranije Lenkovićeve preporuke: kulu popraviti i u njoj održavati straže. Ta straža od 6 vojnika može dolaziti u Brlog na smjenu iz senjske posade, no u kuli bi stalno trebao biti kaštelan.

Više se opet zadržavaju na opisu Otočca. To je veće, zaštićeno naselje, što ga uokolo okružuju desetougaoni gradski bedemi. Unutar tog prostora nalaze se drvene kuće otočkih žitelja i tamošnje vojne posade. Tu je i visoka, zidana četverougaona kula, prava branič-kula, cijelog naselja. Uz opširniji topografski opis položaja mjesta, sa strateškoga stanovišta posebno je zanimljiva primjedba komisara kako i ovo naselje (poput Senja) ima ponad sebe, s jugoistočne strane, vrlo nezgodan nebranjeni položaj. S tog bi položaja neprijatelj mogao ugroziti sigurnost i samog naselja. Zato, kao rješenje predlažu na tom položaju izgradnju jedne nove utvrde, buduće otočačke »fortice«. No, razmatraju i drugu mogućnost. Čini im se da je cjelokupna obrambena snaga ovog naselja slaba, pa iznose mogućnost napuštanja sadašnjeg položaja Otočca, izgradnju novog Otočca nešto južnije, bliže izvorima Gacke, dakako uz izgradnju nove moderne obrambene tvrđave. Taj je prijedlog bio idealno rješenje, za čiju realizaciju nije tada bilo ni vremena niti novaca. Zbog toga, tog časa ostaje u preporuci komisara ona druga, realnija varijanta: popravak postojećih utvrda Otočca. Kada bi se te utvrde dobro popravile, a uokolo gradskih bedema iskopala široka zaštitna graba, uredili i osigurali dobro branjeni pristupi naselju, te

Sl. 32. – Bag (Karlobag), slika opustošenog grada iz sredine XVII. st. (prema crtežu iz ÖNB, Wien, Cod. 8608)

Sl. 33. – Dabar, aksonometrijska slika utvrde. ÖNB, Wien, Cod. 8607

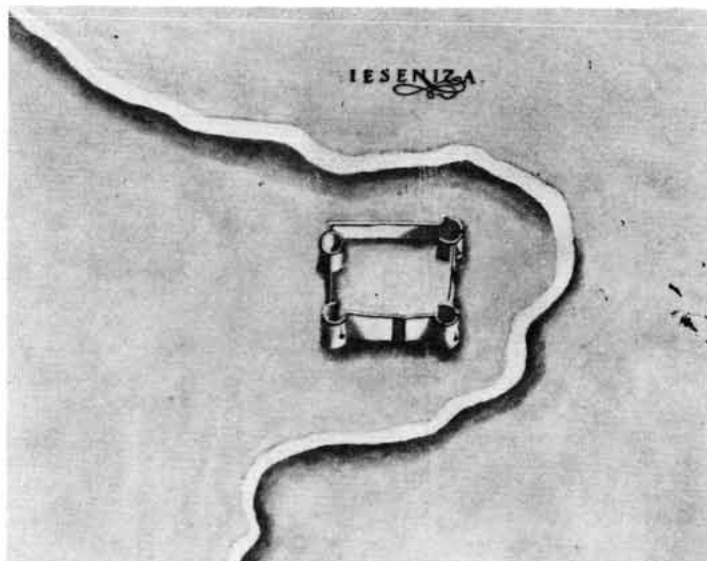

za Otočac osigurala i nabavila odgovarajuća ratna oprema. Otočac bi postao pouzdano obrambeno uporište široko branjenog graničnog fronta. Dakako uz sve navedene primjedbe bitan je i broj posadnih vojnika i njihova solidna opskrba. Otočac bi trebao imati u posadi 50 hrvatskih husara i 150 haramija, koji bi, kao i oni u Senju, trebali održavati stalne straže, danju i noću, u samom mjestu, a pokretne straže u broju od 12 konjanika i 25 pješaka na putovima i čardacima prema Brlogu i Dabru.

Dabar je utvrda na koju nije zaboravila ni ova komisija. Bila je to nekada vrlo čvrsto građena utvrda sa četiri kružne kule na četiri kuta, koje su i sada još uvijek vezali dobro očuvani zidovi. Najjača kula, i viša od ostalih, bila je na zapadnoj strani utvrde. Dabarska utvrda još nije bila popravljena. Trebalo bi to učiniti, a trošak tih radova iznosio bi oko 600 forinti. Tada bi u nju trebalo staviti potreban broj posadnih vojnika i odgovarajuće vatreno naoružanje, bar 3 falkoneta (manjih topova) i 20 pušaka-kukača. Prema procjeni komisije trebalo bi u toj utvrđi držati 100 hrvatskih pješaka s odgovarajućim zapovjedničkim i pomoćnim osobljem, a to bi bio već dosta jak vojni garnizon, na samoj granici i na vrlo bitnom komunikacijskom pravcu kretanja.²⁷

U ovom opširnom izvještaju Ferdinandova komisija nije se osvrnula na utvrde u Vinodolu i senjskom Primorju. Od ostalih ličkih utvrda spomenuta je Lička Jasenica, utvrda koja će u jednoj kasnijoj strateškoj razdiobi toga prostora biti podređena Senjskoj kapetaniji. Jasenica je bila čvrsto građen Frankopanski kaštel, udaljen od Dabra tek dobru njemačku milju. Tada je bila u dobrom građevnom stanju jer je bila temeljito popravljena prije 7 ili 8 godina, kada je njezin zapovjednik dogradio zbog sigurnije obrane i novu kružnu kulu (bastion). Kaštelanu bi trebalo jedino preporučiti da uokolo kaštela iskopa zaštitnu grabu u koju bi se mogla uvesti voda pokrajnje rječice, te da očisti okoliš od ponarasloga grmlja. U toj su utvrđi našli samo 3 ispravne i 2 oštećene puške kukače, a za bolju obranu trebalo bi i za Jasenice nabaviti još 7 pušaka s potrebnom municijom i barutom. Tu bi dobro došla još i 3 mužara koja bi se koristila za uzbunji-

27. Zanimljivo je da Dabar ne spominje ni kralj Ferdinand u svojoj Instrukciji niti I. Lenković u izvještaju od godine 1550, ali ga Lenković spominje u popisu utvrda od 1561-1563. SHKR. III, s. 431.

Sl. 34. – Jesenica Lička, aksonometrijska slika tvrđave, ÖNB, Wien, Cod. 8607

vanje okolnog stanovništva u slučaju kakvoga neprijateljskog prepada. Očito je godine 1563. već i ova utvrda pod kontrolom i obranom krajiških zapovjednika, iako je vjerojatno, slično kao i Brinje ili Ledenice, u pravnom vlasništvu ranijih vlasnika, Frankopana.

Prema nekim kasnijim izvještajima carskih komisara i vojnih zapovjednika na granici čini se da ni ovaj komisijski pregled graničnih utvrda nije bitno poboljšao njihovo građevno ni obrambeno stanje. Svi izneseni podaci u izvještaju davali su dosta cjelovitu sliku obrambenih potreba, ponekad i vrlo vrijedne strateške procjene, o kojima su bili ovisni prioritetni zadaci obnove i boljeg osiguranja pojedinih objekata na terenu, no očito je da su tada Ferdinandu nedostajala potrebna novčana sredstva. Godine 1567. npr. obrambeno stanje utvrda Senjske – Primorske kapetanije, ostalo je nepromijenjeno, ukratko dosta slabo. Posebno je naglašena slaba opremljenost vatrenim oružjem.²⁸

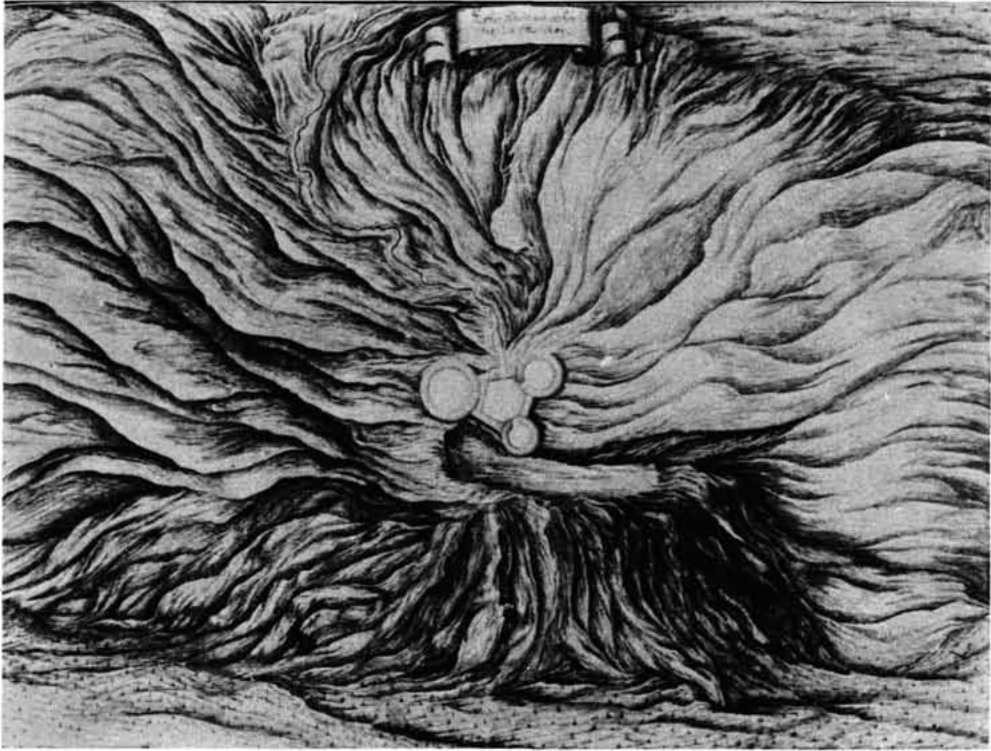
Uoči poznatog sabora nutarnjoaustrijskih pokrajina, održanog godine 1578. u Brucku na Muri, već je prijašnjih godina doneseno više značajnijih prijedloga i odluka. Konačno je izvršena i potpuna inventarizacija graničnih utvrda s kojima može i treba računati obrana. Na hrvatskoj granici, dakle južno od Kupe prema moru i Bihaću, na popisu krajiških graničnih utvrda nalaze se 52 strateški značajna obrambena objekta. Cijeli je prostor podijeljen na 4 kapetanije: Senjsku, Bihaću i tada novoosnovanu Hrastovičku i Ogulinsku. Pod Senjsku su kapetaniju stavljene ove utvrde: Ledenice, Brinje, Brlog, Otočac, Prozor, Dabar, Jesenice i Bag, dakle uz grad Senj i njegovu utvrdu na Nehaju, još 8 utvrda na moru ili u senjskom zaleđu. Posebno je naglašen problem slabog naoružanja tih utvrda. Gotovo u svakoj bi ih utvrdi trebalo biti mnogostruko više.²⁹

Konačno ustrojstvo, stratešku i teritorijalnu organizaciju ovaj će prostor dobiti nakon sabora u Brucku, te izgradnjom nove, moderne obrambene tvrđave na Kupi i Korani pod Dubov-

28. AS, Wiener Verhältnisse, fasc. 101, kut. 171, B. 371.

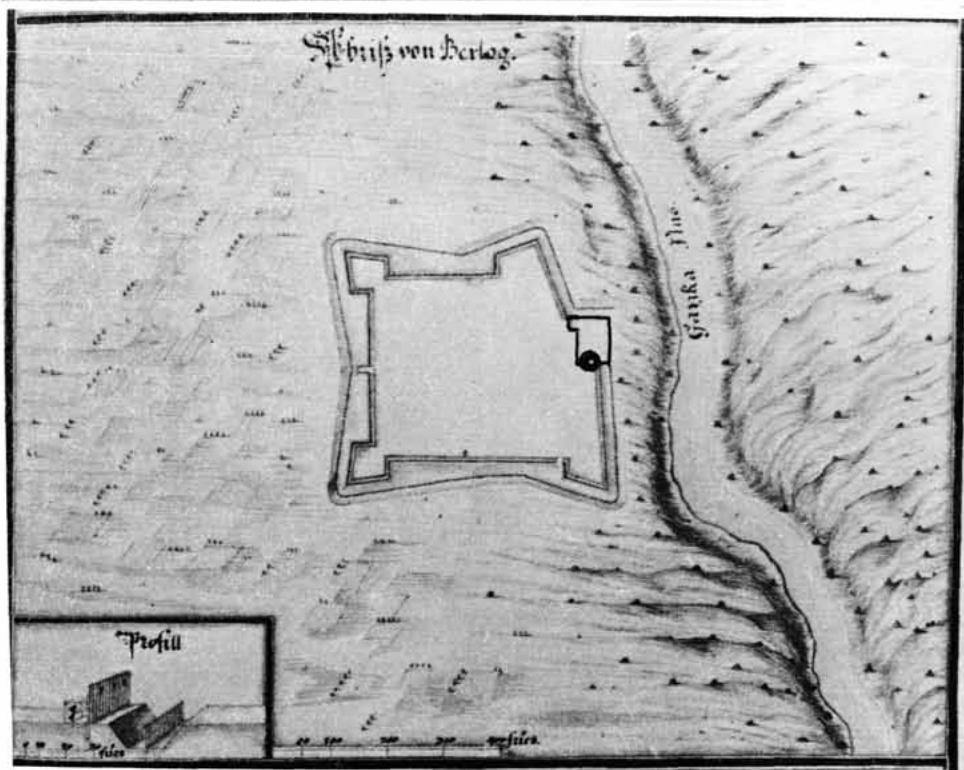
29. SHKR., I, s. 41-44, AS., fasc. 136, kut. 230.

Sl. 35. – Otočac – Fortica, Stierov crtež utvrde koja je podignuta početkom XVII. st., ÖNB, Wien, Cod. 9225 cem, budućeg Karlovca godine 1579. Sami zaključci plemstva u Brucku ne donose bitnih novosti na području Senjske kapetanije. Taj je Sabor pokušao tek pomoći zatvaranju obrambenog fronta na prostoru između Bihaća i Senja, Bihaća i Slunja te je za tu svrhu izglasao novčani iznos od 5.000 forinti, kojim bi trebalo popraviti obrambene sposobnosti tamošnjih utvrda.³⁰ Utemeljenjem karlovačke tvrđave godine 1579, njenom izgradnjom idućih godina, Turcima je bio zatvoren put prodora u Kranjsku i ostale nutarnjoaustrijske pokrajine, a time je i lički pravac kretanja turskih pohoda izgubio važnost koju je do tada imao. Okolo Senja i utvrda na moru više se vodi rat s Venecijom nagoli s Turcima. Veća je opasnost zbog uskočkog sukoba za Bag i Ledence zaprijetila sa morske, mletačke, negoli turske strane.³¹ Sve do kraja 16. stoljeća u utvrdama Senjske kapetanije neće biti nikakvih bitnih promjena. Zadnjih desetljeća glavne se bitke vode na drugim frontovima. Posada Senja, Otočca i Brinja sve se slobodnije kreću i zalaze na turski teritorij u Lici. Senjska vrata slobodnije su otvorena prema svojem ličkom zaleđu. Sredeno je s više discipline i vojničkoga rada i ustrojstvo tvrđavskih posada, a riješeni su napokon, bar teoretski, na zadovoljavajući način i problemi opskrbe živom, ratnim materijalom i redovitijim vojničkim plaćama. Bolje su povezane utvrde na prvoj graničnoj fronti s onima u pozadini, koje

30. SHKR., I, s. 60-61.
31. SHKR., I, s. 54, 55.

Sl. 36. – Brlog u Gackoj, Sterov projekt modernizacije stare utvrde, ONB, Wien, Cod. 9225, sredina XVII. st.

moraju djelovati mobilizatorski i pozadinski prema prvoj obrambenoj liniji. Iz popisa vojne sile po utvrdama Senjske kapetanije za godinu 1579. vidljiv je i prisutan je taj odnos reda i obaveza.³² Dakako, svi teoretski zaključci, odluke i sva dobra rješenja u kabinetima vojnih stratega i stručnjaka nisu na terenu bila uvijek do kraja sprovedena, pogotovo što je za to uvijek nedostajalo novčanih sredstava koja bi mogla pokriti sve obrambene potrebe i planove.

Vojne su se posade sada lakše opskrbljivale plijeneći i turska naselja u Lici. Godine 1584. npr. Senjani su zajedno s krajišnjicima iz Slunja upali duboko u tursku Liku i opljačkali naselja oko Vrepa, Ribnika i Novoga.³³

Iste 1584. godine zapovjednik Hrvatske krajine A. Thurn poslao je na teren Senjske kapetanije – Primorske krajine kapetana Geru da pregleda utvrde u Bagu, Ledenicama, Brinju, Otočcu, Brlogu i Prozoru. Kapetan Gera uglavnom je izvršio smotru vojnih posada, a usputno se osvrnuo i na probleme naoružanja i građevnog stanja navedenih utvrda. U Senju, kao i okolnim utvrdama, još je uvijek problem opskrbe hranom. Zapovjednik u Otočcu brinuo se za stráže u Brlogu i Prozoru. U Otočcu je u osobito lošem građevnom stanju bila središnja, četverougaona kula. Trebalo ju je hitno popraviti. U Ledenicama je našao na popisu više plaća nego li je tu bilo

32. SHKR., I, s. 77-78.

33. AS., I, 125 b, kut. 207.

vojnika, jer je očito taj višak porkulab ledenički Jakov Auer zadržavao za sebe. Trebalo bi dograditi neke stražarnice na utvrdi u Prozoru. Tu treba popraviti i drvene kuće a velika vrata na utvrdi okovati željezom. U Brinju bi također bilo posla. Treba popraviti neko krovište, očito na glavnoj, četverougaoj kuli. Tu treba popraviti i podove. Najviše govori o potrebi dovršenja dijela gradskog zida u Bagu. Taj zid trebalo bi protegnuti uokolo crkve i dalje sve do Karlovićeve kuće, što bi očito značilo mnogo za obranu Baga.³⁴

Što je bilo ostvareno od ovih preporuka, ne znamo točno. Vjerojatno malo, a u Bagu vjerojatno i ništa, ili ne dovoljno, jer će Bag i biti uskoro opljačkan od Venecije: upravo u vrijeme kada se na kupskoj granici bije odlučna bitka za ostatke Hrvatske, godine 1592.³⁵

Ratom iscrpljena Hrvatska, ali i austrijske zemlje, nisu mogle tih godina posvetiti više brige utvrdama Primorske krajine. Kada su npr. godine 1597. kapetan Stjepan Gusić i karlovački blagajnik Jobst Langenmantel trebali običi vojne posade tih utvrda, oni nemaju novaca da bi isplatali vojsku za višemjesečni dug, pa se ne usuđuju niti doći u te utvrde, već iz Senja traže izvještaje o stanju vojnih posada i drugim prilikama. U svim utvrdama ličkog prostora ponovo su tih godina vrlo oštro naglašena tri stara problema: veliki zaostaci vojničkih plaća, vrlo slaba opskrba utvrda i vrlo loše građevno stanje nekih utvrda. Osobito je istaknuto krajnje loše stanje utvrda u Otočcu. Glavna kula u naselju pretvara se već u ruševinu. U toliko je lošem stanju da bi je bilo lakše porušiti pa iznova zidati negoli je popraviti. Zidovi uokolo naselja također su na više mjesta jako propali. Komisari traže novčana sredstva za obnovu otočkih utvrda. Traže da se radna snaga za te poslove dopremi čak iz vlastelinstva grada Kostela i Kočevja u Kranjskoj jer je ovdje u Lici nema. Trebalo bi za tu građevinsku akciju osigurati 500-600 radnika, tesare i druge stručne radnike. Smatraju da bi vanjske zidove, koji su na mjestima potpuno propali, trebalo jednostavno nadomjestiti zemljanim bedemima, dobro fundiranim na drvenoj supstrukciji, zašto bi i bio potreban toliki broj radnika, zbog ogromnih zemljanih radova. No, za tu akciju ipak neće biti novčanih sredstava, jer tog časa nije bilo novaca niti za vojničke plaće otočke posade.

Gusić i Langenmantel dobili su iz Brinja samo pismeni izvještaj. Brinjski grad nije bio u tako zapuštenom stanju, ali je i tamo uvijek iznova trebalo nešto popravljati, a osim toga, mnogi prijedlozi godinama su se potezali kao projekti, koji nisu bili nikada ostvareni. Tamošnji brinjski zapovjednik tražio je i mnogo veću gradsku posadu, jer je brinjski grad bio zaista velik obrambeni sklop čije je okolne obrambene zidove jedva mogla pokriti tadašnja vojna posada.

Sa senjskim utvrdama stanje je bilo mnogo bolje, jer su se o njima senjski kapetani ipak bolje brinuli već od vremena Ivana Lenkovića. I prijašnjih je godina kapetan Juraj Paradeiser izvršio neke popravke na nehajskoj utvrdi (prozore, krovište, otvore za obranu, ručne mlinove, a nabavio je i tri nova topa). Napominju tek, da bi u Nehaj-kulu trebalo dopremiti jedno alarmno zvono, koje bi dojavljivalo Senjanima kakav nenadani dolazak neprijatelja. Gusić i Langenmantel rješavaju u Senju i opet zaoštren problem senjskih »gorskih«³⁶ straža, koje su Senjanima bile toliko značajne za njihovo sigurnije kretanje kroz Senjsku dragu da su te straže do tada sami plaćali.

Novi prilike i neprilike nastat će za utvrde Senjske Primorske kapetanije nakon pada Bihaća. Iako ne za dugo vrijeme, opet je cijela Lika, sav prostor do Karlovca bio ugrožen turskim napadima. Mlečani su također otvorenije napadali utvrde u Primorju zato što su se u njih sklanjali i zatvarali uskoci. Zbog toga je i nadvojvoda Ferdinand tražio da se senjska vojna posada pojača njemačkim vojnicima, dok je dio senjske posade venturina trebao biti premješten iz Senja u

34. SHKR., I, s. 136-137.

35. SHKR., I, s. 165.

36. IOKR. Croatica, (acta) Sept. 1597, nr. 37. Komisari Gusić i Langenmantel dovršili su svoj posao u Senju, gdje su 27. srpnja o tome sastavili zajednički zapisnik, no Gusić ga je učisto prepisao u Poljancu i zatim poslao caru kao službeni izvještaj.

druge utvrde u Lici, u Otočac, Brinje i Prozor. To bi oslabilo uskočko uporište u Senju, Ledenicama i Bagu. No uskoro će Mlečani napasti i teško opustošiti Ledenice, kao što se to već ranije desilo s Bagom.³⁷

Na samom kraju 16. stoljeća, godine 1600. imamo još jedan izvještaj o stanju nekih ličkih utvrda stare Senjske kapetanije. Kapetan Ivan Jacomo di Leo javlja iz Senja Jurju Lenkoviću svoj sud o stanju utvrda u Otočcu i Prozoru. Za Otočac kaže da ovo mjesto više ne može biti sigurno za svoju obranu ako bi ga napali Turci jer mu se dio obrambenih zidova porušio. Osim toga porkulab u Otočcu Antun Mikulanić i sam se tuži na neposlušnost vojnika, koji se opet žale na mnoge stvari. Pregledao je i Prozor, za koji kaže da je u još gorem stanju negoli Otočac. Dobar dio obrambenih zidova ove utvrde već je propao, a drugi dio ubrzo će propasti ako se uskoro tu nešto na popravi. Ni u Otočcu ni u Prozoru vojne posade ne žele više ostati, ako se takvo stanje ne promijeni.³⁸

Obrambena snaga većine utvrda koje su spadale pod zapovjedništvo senjskog kapetana, odnosno sada velikog kapetana Primorske krajine, bila je relativno vrlo mala. Njihovo je građevno stanje bilo u kritičnom stanju, s izuzetkom senjskih utvrda i utvrda brinjskog grada. No kako tih godina ipak taj dio graničnoga hrvatskog područja nije bio ugrožen od većih turskih napada, postojeće su posade uz manje popravke uspjele održavati Ličku obrambenu frontu. Veliki planovi obnove, prije svega veliki projekti modernizacije svih pa i ovih utvrda, nastaju sredinom 17. stoljeća. Velika građevinska obnova Otočca i Brinja potrajat će i desetak godina, te će upravo ove dvije utvrde u Lici i senjske utvrde u pozadini održavati obrambenu ravnotežu na Primorskoj granici sve do rata i oslobođenja cijele Like i Krbave od stoljetne turske okupacije.

DIE BEFESTIGUNGEN DER SENJER HAUPTMANNSCHAFT IM XVI. JH.

Zusammenfassung

Aufgrund archivalischer Dokumente und langjähriger Rekognoszierung des Terrains von der kroatischen Militärgrenze bespricht der Autor die türkischen Eroberungen der kroatischen Länder im XV/XVI. Jh., die Errichtung und Organisation des Verteidigungssystems, das Bedürfnis nach der Gründung der Senjer und Bihaćer, danach Jajcer und Srebrenicer Hauptmannschaft wie auch der kroatischen Militärgrenze. Den Geschehnissen folgend beschreibt der Autor die Verteidigungsweise und den Ausbau der Fortifikationen an der Grenze, mit besonderem Rückblick auf die Befestigungen der Senjer Hauptmannschaft: Senj, Brinje, Otočac, Dabar, Brlog, Prozor, Karlobag und Ledenice. Er bringt die Berichte der Kriegskommandanten, Ingenieure und kaiserlichen Kommissäre, die (unter anderem) von schweren Kriegszeiten und von politischen und wirtschaftlichen Verhältnissen des nordwestlichen Kroatiens zeugen.

37. SHKR., I, s. 273-274.

38. SHKR., I, s. 274-275.

Kratice:

HS., Habsburški spomenici, E. Laszowski, Zagreb, knj. I, 1914, knj. II, 1916, knj. III, 1917.

SHKR., Spomenici Hrvatske krajine, R. Lopasić, Zagreb, knj. I, 1884, knj. II, 1885, knj. III, 1889.

HSS., Hrvatski saborski spisi, Ferdo Šišić, Zagreb, knj. I, 1912, knj. II, 1915, knj. III, 1916, knj. IV, 1916, knj. V, 1918.

AS., Arhiv Slovenije, Ljubljana, Stanovski arhiv (Stanovi i dežele na Kranjskem)

KA., Kriegsarchiv, Ratni arhiv, Beč, IäKR, Innenösterreich, Kriegs-Expedit, Protokoli ili akta (spisi)

ONB., Österreichische Nationalbibliothek, Wien, rukopisni odjel